

مزیت های چند فرزندی از منظر دین و روانشناسی

زهرا خنجری^۱

چکیده

اهمیت فرزندآوری در اسلام هم جنبه دنیوی دارد و هم جنبه اخروی. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرزند را میوه دل نامیده و فرزند صالح را گلی از گل های بهشت دانسته اند. از سوی دیگر، فرزندخواهی به نیاز جاودانگی انسان بازمی گردد و والدین استمرار وجود خود را در حیات فرزندان جست و جو می کنند. در ایران پس از اجرای طرح کنترل جمعیت، توازن و قدرت ملی تا حدی آسیب دید، اما با تدبیر مقام معظم رهبری، سیاست افزایش جمعیت مطرح گردید. با این حال، رواج فرهنگ تک فرزندی همچنان مانعی جدی است و ضرورت بازنگری در نگرش جامعه نسبت به فرزندآوری احساس می شود. این پژوهش به روش توصیفی - تبیینی و با بهره گیری از منابع کتابخانه ای و اسنادی انجام گرفته است. با توجه به پیامدهای فرهنگی، روان شناختی و اجتماعی تک فرزندی و از سوی دیگر تأکید دین اسلام بر کثرت نسل و استمرار امت اسلامی، بررسی مزیت های چند فرزندی در راستای تقویت بنیان خانواده و ارتقای سلامت روانی - اجتماعی جامعه امری ضروری به شمار می رود. بر اساس یافته های تحقیق، مهم ترین مزیت های چند فرزندی در حوزه دین و روانشناسی عبارتند از: استحکام بنیان خانواده، تقویت اقتدار والدین، پیشگیری از فرزندسالاری، بهره مندی والدین از حمایت عاطفی و عملی فرزندان در دوران پیری، ایجاد آرامش و انس خانوادگی، و اجتماعی شدن بهتر فرزندان.

کلید واژه: تک فرزندی، چند فرزندی، فرزندآوری، فرزندآوری در اسلام، مزیت چند فرزندی.

مقدمه

^۱. طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه الزهرا سلام الله علیها شهرستان صحنه

در دین اسلام، نگاه به فرزند تنها جنبه دنیوی ندارد، بلکه فرزند صالح هم موجب خوشنودی در دنیا و هم در آخرت است و قرآن کریم در آیه ۱۵ سوره عنکبوت فرزند صالح را مایه نور چشم مؤمنان معرفی می‌کند: «وَأَوْلَادُهُمْ أَعْمَالُهُمْ»؛ یعنی فرزندان انسان بازتاب اعمال و میراث معنوی او هستند. از سوی دیگر، جهان همواره در حال تغییر است و ساختار خانواده نیز با گذر زمان دستخوش تغییر شده است. در دهه‌های اخیر، تمایل والدین به تک‌فرزندی افزایش یافته و این مسأله ضرورت فعالیت نخبگان روان‌شناسی و مراکز علمی و دینی را در جهت تبیین سبک زندگی اسلامی و آگاه‌سازی مردم از مزایای چند فرزنددی دوجندان کرده است. همچنین دولت‌ها می‌توانند با ایجاد زیرساخت‌های مناسب، زمینه فرهنگ‌سازی و ظرفیت‌سازی لازم برای ارتقای خانواده‌ها را فراهم کنند.

با توجه به اهمیت موضوع، پرسش اصلی این تحقیق مطرح می‌شود که: مزیت‌های چند فرزنددی نسبت به تک‌فرزنددی از منظر دین و روانشناسی چیست؟ برای پاسخ به این پرسش، سه سؤال فرعی نیز بررسی می‌شود: مزیت‌های چند فرزنددی در خانواده چیست؟ در جامعه چه تأثیری دارد؟ و برای فرزندان چه فوایدی به همراه دارد؟

مطالعات مختلفی درباره تک‌فرزنددی و چندفرزنددی انجام شده است، اما یافته‌ها گاهی مغشوش و در مواردی متناقض هستند. پژوهش حاضر با رویکردی جامع، مزایای چندفرزنددی را از منظر دین، آیات و روایات و نیز دیدگاه روان‌شناسی بررسی می‌کند. از جمله پژوهش‌های مرتبط می‌توان به مقاله «نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با رویکرد اخلاقی» نوشته پناهی (۱۳۹۵)، مقاله «آسیب‌شناسی تک‌فرزنددی» حسنیه صالحان و کتاب «نظام خانواده در اسلام» اثر حسین انصاریان (۱۳۸۹) اشاره کرد. مقاله پناهی (۱۳۹۵) با بررسی آموزه‌های دینی، فواید فرزندآوری و فرزندپروری را تحلیل کرده و تأکید می‌کند که خانواده‌های چندفرزنددی زمینه رشد اخلاقی و اجتماعی فرزندان را بیش از خانواده‌های تک‌فرزند فراهم می‌آورند. مقاله صالحان نیز به آسیب‌ها و چالش‌های خانواده‌های تک‌فرزنددی پرداخته و نشان می‌دهد که این خانواده‌ها ممکن است با مسائل روانی، اجتماعی و رفتاری فرزندان مواجه شوند. کتاب انصاریان (۱۳۸۹) نیز با نگاهی جامع به نظام خانواده در اسلام، اهمیت فرزندپروری صحیح و نقش چندفرزنددی در تحکیم خانواده و جامعه را تبیین می‌کند. این پیشینه نشان می‌دهد که بررسی مزایای چندفرزنددی نه تنها از منظر دینی بلکه از لحاظ روان‌شناسی و اجتماعی نیز اهمیت دارد و پژوهش حاضر با بهره‌گیری از منابع معتبر، تلاش می‌کند تا تصویری روشن از اثرات چندفرزنددی بر خانواده و جامعه ارائه دهد.

۱- مفهوم شناسی

۱.۱. مفهوم مزیت

مزیت (maziyyat) به معنای: ترجیح، تفضل، امتیاز، تقدم، رجحان، منفعت، فزونی، اولویت، برتری، فضیلت است.^۱ معنی مزیت در لغتنامه معین نیز «فضیلت، برتر» می باشد.^۲ فرهنگ عمید مزیت را «آنچیزی می داند که کسی یا چیزی با آن بر نوع خود ترجیح و برتری می یابد و مزیت را به معنای «برتری و افزونی» می داند.^۳ در لغتنامه دهخدا همچنین آمده است که مزایا جمع مزیه، و به معنای فزونی ها، عطیه ها و انعام ها است و مجازاً به معنی عطایا و نیز انعامات استعمال می شود.^۴

۲.۱. مفهوم روانشناسی

روانشناسی به انگلیسی (Psychologie) دانشی است که با بهره از روش دانشی به پژوهش حالت‌ها ی ذهنی و رفتار در انسان می پردازد. منظور از «رفتار» همه اعمال و رفتاری است که قابل مشاهده مستقیم یا غیرمستقیم است، و غرض از «فرایندهای روانی»، چیزهایی مثل ادراک، تفکر، شخصیت، انگیزش و حافظه... است.^۵ تعریف روان شناسی: «مطالعه علمی رفتار و فرایندهای روانی». این تعریف، روان شناسی را به مطالعه عینی رفتار دعوت کرده و هم به فهم فرایندهای ذهنی که مستقیماً مشاهده نمی شود و بر اساس داده‌های رفتاری قابل استنباط است، توجه دارد.^۶

۳.۱. مفهوم فرزند

۱. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران، صدرا، ۱۳۷۶ ج. ۱۰، ص ۱۹۷.

۲. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: زرین، ۱۳۸۲ ج. ۳، ص ۹۱.

۳. عمید، حسن، فرهنگ عمید، امیرکبیر، تهران، چاپ ۳، ۱۳۸۳ ج. ۳، ص ۲۸۴.

۴. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، ج ۱۰، ص ۱۹۷

۵. ریتال ل. اتکینسون؛ ارنست ر. هیلگارد، روانشناسی، ترجمه محمد نقی براهنی و همکاران، انتشارات رشد، تهران، ۱۳۶۶، ص ۳۶.

۶. فراهانی، محمدتقی، رضا کرمی نوری، روان شناسی، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ هفتم، ۱۳۹۳، ص ۸.

فرزند آنکه از دیگری زاده شده است، یعنی بچه، محصول، نسل. در پهلوی فَرَزَنْد غالباً به پسر و گاه به دختر گفته شده است. فَرّ یعنی شکوه که به معنای بزرگ است، پس فرزند به معنای شکوه بزرگ آدمی است.^۱

فرزند، ولد، نسل، به پسر و دختر هر دو را گویند. بچۀ آدم، پسر یا دختر. مترادف فرزند: آقا زاده، اولاد، بچه، پور، رود، زاد، زاده، سلیل، صبی، غلام، نسل، نورچشم، ولد.^۲
تعریف فرزند: فرزند به معنای بچه و آنکه از دیگری زاده شده است.^۳

۲- جایگاه

تک فرزندی خواه نتیجه برنامه ریزی خانواده ها باشد، خواه بازتابی از هنجارهای اجتماعی و اقتصادی جاری یا در نتیجه سیاست دولت ها. در چند دهه گذشته داشتن خانواده بزرگ مایه برکت محسوب می شد و داشتن فرزندان متعدد امر غیرمعمولی نبود؛ اما امروزه داشتن چنین طرز تفکری درباره تعداد افراد خانواده دور از تصور است. زیرا کارکرد اصلی مادران و خانواده های مدرن - برخلاف خانواده سنتی - بارداری و پرورش فرزند نیست، بلکه بر اساس نظریات روانشناسی، زنان در جامعه مدرن به مثابه موجودات اجتماعی در فضای شهری هویتی متمایز و مستقل می نمایند و آموزش، مهارت و اشتغال برای آن ها اهمیت دارد. این مسئله تا بدان جا پیش رفته که مادران نسل جدید فرزند را مخل آسایش، گران قیمت و پرهزینه می داند.

در حالی که آیات بسیاری بر فرزند آوری تاکید دارند. از جمله در این آیه قرآن آمده: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَلَا فَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ» خداوند برای شما از جنس خودتان همسرانی قرار داد و از همسران تان برای شما فرزندان و نوه هایی به وجود آورد و از پاکیزه ها به شما روزی داد آیا به باطل ایمان می آورند، و نعمت خدا را انکار می کنند.»^۴ و نیز در روایات «بسیاری» بر ارزش فرزند آوری و بر کیفیت تادیب

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۶، ص ۲۷۹.

۲. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ص ۲۵۱.

۳. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۱، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۸۹.

۴. نحل، ۷۲.

و محبت به فرزندان پرداخته شده است. از جمله می فرماید: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بَرِّهِ بِالْإِحْسَانِ إِلَيْهِ وَ التَّأَلُّفِ لَهُ وَ تَعْلِيمِهِ وَ تَأْدِيبِهِ». خداوند رحمت کند پدری را که با نیکی نمودن و مهربانی به فرزندش و با آموزش دادن و ادب کردنش او را در نیکی به خود یاری می کند.»

۳- مزیت چند فرزندی بر خانواده

۱،۳. اقتدار پدر و مادر

از آموزه‌های دینی استفاده می‌شود که داشتن فرزند، آثار متعددی دارد؛ از جمله موجب اقتدار والدین می‌شود؛ چنان‌که روایات و سبک زندگی ایرانی نشان می‌دهد که فرزند، بازوی توانای والدین در شرایط سخت زندگی است. امام رضا (علیه السلام) فرمود: «... تَوْفِيرُ الْوَلَدِ لِنَوَائِبِ الدَّهْرِ وَ حَوَادِثِ الْأُمُورِ: اندوختن فرزند برای (رویاری با) سختی‌های روزگار است.» روزی امام حسن عسکری (علیه السلام) به یکی از یاران خود فرمود: «آیا فرزند داری؟ عرض کرد: خیر! امام درباره او دعا فرمود: «اللَّهُمَّ ارْزُقْهُ وَلَدًا يَكُونُ لَهُ عِضْدًا فَنِعْمَ الْعِضْدُ: خدا یا! به او فرزندی روزی کن که بازوی توانایی برای وی باشد؛ چراکه فرزند، چه خوب بازویی است!». قرآن نیز داشتن مال و فرزند را نشانه اقتدار می‌داند: «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَ أَمَدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ جَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا: سپس شما را دولت باز گردانیم و بر آنها پیروزی دهیم و شما را به مال‌ها و فرزندان یاری کنیم، و بر شمارتان بیفزاییم.»

بنابراین، یکی از پایه‌های محکم و اصلی برای قدرتمندی و توانایی پدر و مادر، فرزند است. بنابراین با توجه به این سخنان طبیعی است که اگر تعداد فرزندان بیشتر باشد، والدین محکم‌تر و قدرتمندتر خواهد بود و از سوی دیگر ایستادگی جامعه اسلامی در برابر تعدی استکباری، به وجود گوهر ایمان

۱. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل، بیروت، موسسه آل بیت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸ ج ۲، ص ۶۲۶.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، دار الحدیث، ۱۳۶۹ ج ۵، ص ۳۷۳ ح ۷؛ مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران، کتاب‌فروشی اسلامیة، ۱۳۷۵ ج ۱۰۳، ص ۲۶۴ ح ۴.

۳. حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم موسسه آل البيت احیای التراث، ۱۴۰۹ ج ۵۰، ص ۲۷۵.

۴. اسرا، ۶.

در دنیای اقتصادی هم ثابت شده است که تنها کشوری پیشرفت می کند که نیروی کار بیشتر داشته باشد.^۱

۱. روح افزا، بحران جمعیت در ایران، ص ۴۱.

نتیجه

با توجه به آنچه در تحقیق ذکر شد، مزیت های چند فرزندی در دین و روانشناسی عبارتند از: اولین مزیت اقتدار پدر و مادر است؛ زیرا از آموزه های دینی استفاده می شود که داشتن فرزند، موجب اقتدار والدین می شود؛ چنان که روایات و سبک زندگی ایرانی نشان می دهد که فرزند، بازوی توانایی والدین در شرایط سخت زندگی است.

دومین مزیت حفظ نسل بشر و مسلمین است. با توجه به گزارش سازمان ملل در سال ۲۰۱۰، اگر ایران به همین روند ادامه جمعیتی داشته باشد، در ۸۰ سال آینده، چهار درصد جمعیت را سالمندان بالای ۶۰ سال تشکیل خواهند داد و در بلند مدت جامعه با قطع نسل مواجه خواهد شد. استحکام پیوند زن و مرد و استحکام خانواده مزیت سوم است. زیرا وقتی والدین فرزندان بیشتری داشته باشند باید برنامه ریزی بیشتری کرده و در برابر آن وقت زیادتری را به موضوع خانواده و برطرف کردن مشکلات خانواده اختصاص دهند. جلوگیری از فرزند سالاری در خانواده مزیت چهارم است. در خانواده های تک فرزندی، بیش از حد به خواسته های فرزند توجه می شود. این توجه بیش از حد آثار ناخوشایندی بر شخصیت کودک دارد که یکی از آنها فرزند سالاری است. آرامش والدین با فرزندان بیشتر ایجاد می شود، زیرا خانواده های تک فرزند همیشه نگران هستند که اگر مشکلی برای این کودک پیش بیاید، هیچ کاری از دست آنها ساخته نیست. این والدین همیشه زندگی پر استرسی دارند. پرورش شخصیت اجتماعی فرزندان و والدین در خانواده چند فرزندی مزیت دیگر است. تجربه روابط انسانی مثل احساس داشتن خواهر یا برادر و در شبکه روابط خوشایندی مثل عمو، عمه، دایی و خاله برای تک فرزندان وجود ندارد. از سویی بهترین چیزی که مردان دارای خانواده بزرگ به دست می آورند، شخصیت ساخته شده مردان است. از سویی فرزند در پیری یار و مددکار انسان می باشد و استغفار گویی و اعمال نیک آنان، سبب آمرزش و نیکبختی والدین در آخرت می شود و بخشش گناهان از سوی خدا با کسب ثواب فرزندان مزیت اخروی است که در سایه فرزندان زیاد بیشتر حاصل می شود. از طرفی چند فرزندی مانع تنهایی و اعتیاد فرزند به فضای مجازی می شود و افزایش عواطف و نشاط در خانواده های پر جمعیت و روزی و رزق بیشتر با چند فرزندی نیز مزیت های مهم دیگر است.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن، ترجمه: مهدی محمودیان، ۱۳۸۶.

*نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیر المومنین.

الف-کتابها

- (۱) آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه‌ی محمدعلی انصاری. قم: امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، ۱۳۸۷.
- (۲) انوری، حسن، **فرهنگ بزرگ سخن**، ج ۱، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۶.
- (۳) اسلام زاده، علی، **روان‌شناسی تک‌فرزندی**، کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، ۱۳۸۷.
- (۴) انصاریان، حسین، **نظام خانواده در اسلام**، تهران، ام اییها، ۱۳۸۹.
- (۵) به‌پژوه، احمد، **ازدواج موفق و خانواده سالم، چگونه؟** تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۹۴.
- (۶) بستان (نجفی)، حسین، **اسلام و تفاوت های جنسیتی در نهادهای اجتماعی**. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸.
- (۷) بستان (نجفی)، حسین، **خانواده در اسلام**. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۰.
- (۸) پاکیزه، محمود، **واکاوی مقوله‌ی کنترل جمعیت با رویکرد دینی**، تهران، ۱۳۸۹.
- (۹) جمعی از نویسندگان؛ **سیمای خانواده در اسلام**؛ قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۴.
- (۱۰) حیدری، سحر، **عوامل تحکیم بنیان خانواده**. تهران، ۱۳۹۱.
- (۱۱) حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، قم مؤسسه آل البيت احیای التراث، ۱۴۰۹.
- (۱۲) خوانساری، آقا جمال الدین، **شرح غررالحکم و دررالکلم**، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
- (۱۳) دهخدا، علی اکبر، **لغتنامه دهخدا**، تهران، صدرا، ۱۳۷۶.
- (۱۴) روح‌افزا، فرشته، **بحران جمعیت در ایران**. تهران، ۱۳۹۵.
- (۱۵) ریتال ل. اتکینسون؛ ارنست ر. هیلگارد، **روانشناسی**، ترجمه محمد نقی براهنی و همکاران، انتشارات رشد، تهران، ۱۳۶۶.
- (۱۶) شریعتمداری، علی، **تعلیم و تربیت اسلامی**، تهران: امیر کبیر، ۱۳۲۳.

- ۱۷) شرفی، محمدرضا، **بافرزند خود چگونه رفتار کنیم؟** تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۲.
- ۱۸) شعیری، محمد بن محمد؛ **جامع الأخبار**؛ چاپ اول، نجف: مطبعة حیدریه، ۱۴۰۵.
- ۱۹) صدوق، محمد، **من لا یحضره الفقیه**، قم، دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه، ۱۴۱۳.
- ۲۰) طبرسی، حسن ابن فضل، **مکارم اخلاق**، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲.
- ۲۱) طباطبایی، محمد حسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، دفتر انتشارات اسلامی قم، ۱۳۷۴.
- ۲۲) عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، امیرکبیر، تهران، چاپ ۳، ۱۳۸۳.
- ۲۳) فراهانی، محمدتقی، رضا کرمی نوری، **روان شناسی**، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چاپ هفتم، ۱۳۹۳.
- ۲۴) مظاهری، حسین، **تربیت فرزند**، انتشارات امیری، قم، ۱۳۷۰.
- ۲۵) کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، قم، دار الحدیث، ۱۳۶۹.
- ۲۶) کلینی، محمد بن یعقوب، **فروع کافی**، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۰.
- ۲۷) مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۸۶.
- ۲۸) مرتضوی، سیدضیاء، **امام خمینی و الگوهای دین شناسی در مسایل زنان**، قم: نشر بوستان کتاب، ۱۳۷۸.
- ۲۹) معین، محمد، **فرهنگ معین**، تهران: زرین، ۱۳۸۲.
- ۳۰) مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۳۱) نوری طبرسی، حسین، **مستدرک الوسائل**، بیروت، موسسه آل بیت (علیهم السلام)، ۱۴۰۸.
- ۳۲) یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، **تاریخ یعقوبی**، ترجمه محمدابراهیم آیتی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸.

ب- مقالات

- ۱) به پژوه، احمد، «**انعکاس رفتار: کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟ همان گونه که با آنها رفتار می‌شود**»، ماهنامه پیوند (وزارت آموزش و پرورش)، شماره ۱۳۶۰، ۲۹.
- ۲) پناهی، علی احمد، «**نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با رویکرد اخلاقی**»، فصلنامه علمی-ترویجی اخلاق، شماره ۲۱، بهار ۱۳۹۵.
- ۳) جمالی، محمد و دیگران، «**پیشینه تاریخی برنامه جهانی کنترل جمعیت**»، فصلنامه تاریخ پزشکی، شماره ۲۰، ۱۳۹۳.
- ۴) صالحان، حسنی، «**آسیب شناسی تک فرزندی**»، داندود از مجلات نورمگز، ص ۱۶.

۵) بستان (نجفی)، حسین، «راهکارهای تحکیم خانواده در قرآن و حدیث»، حوه نت، شماره ۵، ۱۳۹۹.

۶) ثمنی، لیلا، «حق فرزندآوری زوجین از دیدگاه مذاهب فقهی»، مجله خانواده، شماره ۲۶، ۱۴۰۱.